

Hovory otce s dcerou o socialismu

In: Zdeněk Konopásek: *Otevřená minulost. Autobiografická sociologie státního socialismu*, Karolinum, Praha 1999, s. 306 – 309

TEXT 1: Kdy to říci (dilema rodiče)

Osudem rodičů v každém společenství je řešit problém „kdy a jak *to* dítěti říci“. Vždy je nějaké „to“. Někdy rodinné tajemství, ta anglosaská kostra ve skříni, jindy prostá věčná otázka, jak se lidé rozmnožují, jindy to byla tajemství rodinného řemesla. Prostě vždycky je tu něco, co je třeba (často i rituálně) odkrýt a co nese v sobě zprávu: „od teď jsi dospělý. Od teďka patříš mezi nás, nemáme před tebou tajemství, teď víš, co je pravda a co byl lež“. Často je s tímto (viditelným a manifestovaným, nebo skrytým a utajovaným) přechodem spojeno fyzické utrpení, věci a jednání podivné, vždy však určitý emocionální dojem, stres, euforie, různě.

V totalitní společnosti, zejména pak komunistické, měla tato osudová chvíle v sobě i náboj nebezpečí. Od chvíle, kdy se konkrétní osoba dověděla, že svět není takový, jaký se předpokládá, byla vystavena nebezpečí, že prozradí, že už to ví, nebo tu buď z hlouposti a naivity, nebo z frustrace dá najevo, řekne. Jenže povědět, že „král je nahý“ bylo trestné.

Tedy i já jsem řešil otázku, kdy a jak sdělit dceři, že sbor vážených občanů, uctívaných a poctívaných, je houf omezených, málo vzdělaných nebo cynických zločinců, jichž si nejen nevážím, ale které stále více nenávidím. Nebylo to tak lehké, jak to vypadá. Toto sdělení vyžaduje splnit několik předpokladů. Nejprve dokázat to vysvětlit. To není opět tak zlé, pokud je to ve věku, kdy člověk ještě má nějakou rodičovskou autoritu. Horší je odpovědět na otázku „Proč jsi mi to neřekl?“ a „Proč jsi mi to *ty* neřekl?“ Odpovědět „Protože jsi na to nebyla dost zralá, připravená, protože jsem tě nechtěl ohrozit“, také není to nejhorší, to dítě sice nepochopí, ale má to za bláhovost a neschopnost rodičů. Nejhorší ze všeho je přiznat, že jsem se docela normálně bál. Proč? „Že tím ohrozím Tebe, matku, sebe. Celou rodinu.“ „Možná, ale já jsem ti k tomu nedala svolení, nemáš právo to udělat,“ namítá dcera. Zhruba v těchto liniích se odehrával náš rozhovor.

Možné otázky:

1. Proč nechtěl otec seznámit dceru se skutečným stavem věcí?
2. Jaká rizika hrozila v případě, že by se dcera někde prořekla?
3. Jaké důsledky mělo mlčení?
4. Jak lze nazvat/ hodnotit chování otce?

TEXT 2: Dítě a socialismus (prvotní reflexe reality)

Jaksi matně jsem si uvědomovala, že jste něco nechtěli, nebo že jsem si to dokonce i nesprávně vysvětlovala. Například to, že jste nechtěli chodit na prvního máje, když všichni kolem mě chodili (alespoň jsem to tak vnímala), jsem přisuzovala Vaší lenosti a styděla jsem se za Vás, za Vaši neodpovědnost, za to že to necháváte na těch druhých. Chápala jsem to jako vyhýbání se povinnosti – povinnosti ‘občanské’, ‘čestné’, které se slušný člověk vyhýbat nemá. Také jsem vycítila, že nechcete, abych stála pionýrskou stráž u pomníčků [na výročí konce druhé světové války stály u pomníčků padlých dětí ve slavnostních pionýrských krojích], ale přisuzovala jsem to Vaší přehnané starostlivosti o moje zdraví. Stejně tak se pomatují, že jste s nechutí viděli, že se těším na zájezd do Milovic [Milovice: město, kde bylo umístěno velitelství ruských okupačních sil]. Vždyť to bylo prima, ulili jsme se ze školy, nechápali jsme, proč to bylo právě s ruštinářkou a kam to bylo. Prostě to bylo povyražení.

Obecně jsem všechno to, na co se mě ptáš chápala jako něco, co je přirozené, co k nám patří, co je asi všude na světě. Například jsem vnímala, že učitelé přeskakovali výklad o roce 1968, ale vždyť moderní dějiny všichni odbývali, a tak i to bylo něco přirozeného.

Něco jsem chápala jako divné, nepřirozené, ale nedokázala jsem pochopit proč. Třeba pionýrský šátek jsme všichni nosili neradi, schovávali ho pod kabát apod. nebo jsem vnímala, že jsme neměli rádi Rusy, kdo byl v Rusku, nic to neznamenal, kdo byl někde na Západě, získal obrovskou prestiž. Ale proč? Nedokázala jsem to vysvětlit. Teprve až tak od poloviny střední školy začaly některé věci více vystupovat. Když jsem se učili o spisovatelích, o někom se říkalo, že zklamal, zradil apod., a to začalo budit naši pozornost. Když jsme se učili marxismus, to ve mně nevzbuzovalo žádné podezření. To přece byla učební látka jako biologie nebo chemie. To bylo normální. Je však zajímavé, že přestože jsme se to učili, zůstalo v nás sice velice málo konkrétních pouček, ale něco v nás zůstalo. Jednak jako pocit, že některé věci jsou běžné, normální a na druhé straně opět nevědomost o ostatních. Pamatuji se, že jsme jednou mluvili o budoucnosti a vy jste říkali, že byste chtěli, aby byly svobodné volby. Vůbec jsem nechápala proč, jaký to mělo smysl?

Možné otázky:

1. Lze uvažovat o vysvětleních dcery jako o vysvětleních logických?
2. Měla dcera dostatek informací, aby mohla o výletu do Milovic nebo o stráži u pomníčků přemýšlet kriticky a v širších souvislostech?
3. Byl vztah mezi dcerou a rodiči zcela otevřený a upřímný?
4. Lze označit dceru za oběť komunistického režimu? V čem se liší sociální realita dneška od situace, kterou dcera popisuje?

TEXT 3: Dítě a rodiče (když se o věcech nemluví)

Vraťme se k tomu roku 1968. Pamatuji se, že v poslední době, před tím, než nastaly tyto změny, jsi mi začal povídat o tom, jak to bylo v roce 1968 a přinesl jsi mi s velikou, pro mne nepochopitelnou, vážností 'černou knihu' [tzv. Černá kniha: zakázaná kniha dokumentů o obsazení Československa armádami Varšavského paktu]. Cítila jsem, že od toho něco očekáváš, že je to něco zakázaného, ale mě to prostě nezajímalo. Měla jsem, pomatuji se na to dobře, jakýsi pocit viny, že jsem zklamala tvé očekávání. Cítila jsem, že je to pro tebe něco důležitého, něco, co souvisí s tím, co se týká tebe, ale přisuzovala jsem to tomu, žeš byl tehdy v USA, a tím to pro mě končilo. Neviděla jsem žádnou spojitost mezi tím, co se stalo v roce 1968, a tím co bylo u nás pak, nebo s tím, co se stalo v roce 1989. Rok 1968 byl pro mě prostě jakási historická událost jako je třicetiletá válka.

Stejně tak jsem třeba nechápala, to bylo už na vysoké škole, když se někdo chlubil tím, že má trojku z marxáku. Měla jsem pocit, že se na to vyfláká že nevidím důvod, proč o tom mluvit. Zdá se mi, že jsem veškerou skutečnost kolem sebe vnímala naivně, považovala za normální to, co teprve dnes vnímám jako hrozné.

Podobné nedorozumění leželo v mém chápání toho, co ty nazýváš stranou. Vnímala jsem to opět jako pojem ze školního učiva. Tak, jako jsme se učili o buržoazní revoluci, tak jsem chápala to, co se nazývalo Stranou. Jako něco, co prostě existuje, všudypřítomné něco. Sice jsem později chápala, že se něco stalo s tebou, ale nijak jsem si to nespojovala. Když někoho vyhodí ze strany, vnímala jsem to, jako když někoho vyhodí z fakulty. Sice jsem slyšela, že jsi při nějakých prověrkách musel odejít, ale spojovala jsem to nějak s tvým pobytem v Americe, a ne se stranou.

Možné otázky:

1. Mezi otcem a dcerou zůstalo cosi nevysloveného. Kdo za to podle Vás byl zodpovědný?
2. Kdo nebo co bylo pro dceru hlavním zdrojem informací, z čeho čerpala svůj pohled na svět?
3. Je historie rodiny i Vaší historií? Víte, co je pro Vaše rodiče důležité?
4. Vztah otce a dcery nepochybně ovlivňovaly společenské a politické poměry. Do jaké míry je tomu tak i dnes?

Metodická doporučení pro učitele:

Žáci mohou texty studovat individuálně nebo ve skupinách (ideálně po třech, každý studuje jeden text, vzájemně se o svých závěrech informují).

Možné doplňující otázky pro náročnější studenty:

1. Vyjděte z teorie sociálního konstruktivismu (realita jako produkt sociálních interakcí). Je možné v tomto modelu označit chování dcery za inovativní? Lze se domnívat, že částečně internalizovala (zvnitřnila) svůj vztah k režimu a jeho ideologii?
2. Jak na základě této teorie hodnotit účinnost normalizačního režimu a kulturních vzorců, které propagoval. Podařilo se mu narušit tradiční rodinná pouta?
3. Zamyslete se nad tím, zda nedocházelo k porušování rodinných vazeb i v jiných politických systémech a jaké mohly být příčiny. Jaká je dnešní situace?